

Eesti-Soome uurimisprojekt: võrdlev pilguheit kahe naabermaa 19. sajandi ajaloole

Timo Myllyntaus, Marten Seppel*

Eesti ja Soome ajalugu on tavapäraselt uuritud eraldi, püsides vastava maa rahvuspiirides. Hoolimata kahe maa geograafilisest lähedusest ning sarnastest joontest kultuurilises ja ühiskondlikus arengus, on Soome ja Eesti ajaloolased harva teinud sisukamat katset otsida võrdlusmaterjali vastavalt Soome lahe põhja- või lõunakaldalt. Soome kultuurifondi (*Kulttuurirahasto*) toetusel tuli 2017. aastal kokku Soome ja Eesti ajaloolastest ja klimatoloogidest eksperimentaalne uurimisgrupp, et võrdlevalt vaadata nende kahe maa traagilisi sündmusi 1860. aastatel.

Uurimisprojekti „Rahvastikukatastroofid Soomes ja Eestis 1860. aastatel“ (lühidalt „Suvikriisi“) keskne eesmärk on 1860. aastate demograafilise ja majandusliku kriisi kaudu paremini mõista Eesti ja Soome ühiskonda kogu 19. sajandil. Kuid sellel koostööprojektil on veel teisigi taotlusi. Tegemist on eksperimendiga, kuidas rakendada võrdlevaid meetodeid Eesti ja Soome ajaloo uurimises ja seda kõike rühmatöö vormis. Selle asemel, et lasta igal uurijal nokitseda omaette ja saavutada individuaalseid uurimistulemusi, paneb käesolev uurimisprojekt rõhku sagedastele kooskämistele ja interaktiivsetele tööriistadele, kusjuures iga allteema jaoks on moodustatud kindlad Soome ja Eesti uurijatepaarid. Pole kahtlust, et tegemist on täiesti uutmoodi Eesti ja Soome ajaloo uurimisega. Projekt võimaldab süvendada analüüsi, stimuleerida teaduslikku diskussiooni, tihendada koostöövõrgustikke ning loodetavasti anda tõuke edasisteks rahvusvahelisteks uurimisprojektideks. Loomulikult ei peaks uurimisprojektit kasu saama üksnes selles osalejad, vaid selle tulemusi on kavas ka publitseerida. Ühe võimalusena on kaalumisel ingliskeelse kogumiku avaldamine, mis aitaks paremini tutvustada nende kahe maa ajalugu laiemalt, kuid mille keskmes oleks ikkagi Soome ja Eesti ühiskondade võrdlus 1860. aastatel.

Suvikriisi uurimisprojekti peateema on 1860-ndate teisel poolel Soomet tabanud raske näljahäda, mis oli üks hullemaid 19. sajandi Euroopas ning viimane rahuaegne näljahäda Põhjamaades. Pärast äkilist öökülma 1867. aasta hilissuvel jäid põllumehed ilma viljasaagist pea üle kogu Soome. Sellest tekkis nii suur leivapuudus, et järgneva talve ja kevade jooksul suri nälga või haigustesse ligikaudu 7% Soome elanikkonnast. Eesti alal nii katastroofilist näljahäda ei puhkenud, ent valitsuse toetatud aktiivne näljaabi organiseerimine leidis samal ajal aset ka Eesti- ja Livimaa kubermangus. Seega Soome ja Eesti kannatasid sarnaselt kehvade ilmastikutingimuste all, mis andsid järjestikusi viletsaid saake, paiguti juba alates 1857. aastast. See viis ulatusliku peatoidusekriisini Euroopas, kus üldise arvamuse kohaselt oldi 19. sajandi teiseks pooleks juba näljahädadest vabanetud. Tegemist on seega vähe teadvustatud peatükiga maailma ajaloos.

Soome ja Eesti *Suvikriisi* uurimisrühmast võtab osa üle tosina ajaloolase ja klimatoologi, kellel kõigil on teatav varasem kogemus toidu- või näljahädade ajaloo uurimisel. Eesti poolelt on püsiliikmeteks olnud Marten Seppel, Priit Raudkivi, Kersti Lust, Ülle Tärkiainen ja Jaak Jaagus. Soome poolelt vastavalt Timo Myllyntaus (projektijuht) ja Antti Häkkinen, kuid samuti Jyrki Paaskoski, Jan Kunnas jt. Sellises suures eksperimentaalses uurimisrühmas koos töötamine on paljude osalejate jaoks esmakordne kogemus, kuid loodetavasti ennast kuhjaga ära tasuv.

Uurimisrühma kaks esimest kohtumist leidsid aset 2017. aastal. Esimene Tartus 24.–26. mail. See algas enesetutvustustega ja iga osavõtja uurimisplaanide laiema aruteluga. Kiiresti selgus Eesti 19. sajandi ajaloo uurimise selge mahajäämus Soomest. Kui projekti algne eesmärk oli seniste

* Timo Myllyntaus (1951), PhD, majandus- ja sotsiaalajaloo professor, Turu majanduskool, Rehtorinpellonkatu 3 20014 Turu Ülikool, timmyl@utu.fi; Marten Seppel (1979), PhD, varauusaja dotsent, Tartu Ülikool, Jakobite 2, 50090 Tartu, marten.seppel@ut.ee

1860. aastate ränk näljakriis Soomes ja Eestis on 150 aastat hiljem toonud kokku Eesti ja Soome ajaloolased ja klimatoloogid. Granö keskuses Tartus, 25. mail 2017. Foto: J. Kunnas

Soomes ja Eesti uurimistulemuste võrdlemine 1860. aastate osas, siis kõigile osalejatele oli peagi selge, et enne sellist võrdlust tuleb Eestis esmalt asuda järelejõudmiseks põhjalikule arhiivitööle. Kui Soomes on 1867.–1868. aasta näljahäda juba üksikasjalikult uuritud alates 1980. aastate keskpaigast (esimene põhjanev uurimus Oiva Turpeineni sulest), siis Eestis on 1860-ndate näljakriisi saanud teatavat tähelepanu ainult napi viimase kümne aasta jooksul (Tiit Rosenbergi ja Kersti Lusti poolt). Priit Raudkivi osutas samuti puudujäägile Eesti 19. sajandi rahvastikuajaloo osas, kui samal ajal on 1860. aastate suremuse arvutamine olnud üheks peamiseks huviobjektiks Soome ajaloolaste jaoks, kõrvuti nälja- ja vaesteabi meetmetega.

Kuigi 1867.–1869. aasta näljakriis Soomes ja Eestis oli ajaliselt osalt kokkulangev, oli tegemist siiski kahe omaette sündmusega. Nagu näitas Jaak Jaagus, siis 1867. aasta suvi oli vihmane ja jahe mõlemal pool lahte, kuid Soomes järgnes 1868. aastal suur näljahäda pärast 1867. aasta ootamatut öökülma, mille kohta puuduvad andmed Eestist. Eesti alal oli hoopis laastav 1868. aasta suvepõud, mis viis suremuse kiire kasvuni 1869. aasta kevadel. Soomes oli aga näljahäda 1869. aastaks juba möödas, sest 1868. aasta oli, vastupidi, andnud hoopis hea saagi. Sellega seoses tõstatus omaette olulise küsimusena tõelise näljahäda määramine. Kas on õige rääkida 1860. aastate „näljahädast“ ühtemoodi nii Soomes kui ka Eestis või oli Eestit tabanud kriis siiski oluliselt leebem. Kersti Lusti hinnangul Eestimaad ja Saaremaad tabas 1868.–1869. aastal tõesti näljahäda, see aga ei laienenud kogu Liivimaa kubermangule.

Nõnda peaks Soome ja Eesti võrdlus tegelema ennekõike küsimusega, kas ja kuivõrd olid need kaks maad ikalduste ja näljahädade ees haavatavad veel 19. sajandi teisel poolel. Millist mõju avaldasid nende maade poliitilise, sotsiaalse ja majandusliku arengu sarnasused ja erinevused? Kõlama jäi professor Antti Häkkineni ettepanek, et uurimisgrupp peaks suurt tähelepanu pöörama iseäranis mikrotasandi võrdlustele. Üksnes Eesti ja Soome territoriaalse ajaloo võrdlemine oleks liiga üldistav ja kasutu. Näiteks põllumajanduspraktikate osas oli Eestile sarnane üksnes Lõuna-Soome.

Teine töögrupi kohtumine leidis aset Soomes Helsingi Ülikoolile kuuluvas Hyytiälä metsaurimisjaamas (asub Tampere ja Jyväskylä vahel) 15.–18. novembril 2017. Selle juhatas sisse prof. Toivo Rauna külalisloeng Helsingi Ülikoolis Eesti ja Soome ajaloo võrdlusest. Järgmisel päeval

pidas Timo Myllyntaus põhjaliku akadeemilise loengu võrdlevast meetodist ajaloo uurimises. Ta tuletas meelde, et üksnes oma rahvusliku ajaloo uurimisest piisab, kui soov on kirjeldada, millal ja kus mingid sündmused aset leidsid. Kui aga sooviks on argumenteerida protsesside põhjuseid ja hinnata kriiside proportsioone, siis on võrdleva meetodi rakendamine möödapääsmatu. Eesti ja Soome võrdluse puhul tuleb kasutada just sünkroonset võrdlust, et lähedaste naaberühiskondadega kõrvutades paremini tabada erinevusi.

Teisel kokkusaamisel kujunes oluliseks läbivaks teemaks haiguste roll näljahäda suremuse kasvus, sest just nakkushaiguste suur levik segas 1860. aastatel oluliselt kaarte. Samas tuleb taas nõustuda Antti Häkkineniga, et selgema ettekujutuse saamiseks nälja ja haiguste levikust ja vastastikest seostest, tuleb pöörduda kohaliku tasandi poole. Kui uuemad rahvusvahelised näljahädade uurimused on pidanud näljahäda ennekõike olemasolevate institutsioonide läbikukkumiseks (Guido Alfani), siis sarnaselt argumenteeris Kersti Lust, et näljakriis Eesti- ja Liivimaal nii 1840. kui 1860. aastatel oli ilmselgelt valitsejate läbikukkumine kõigil tasanditel (taluperemehed, vald, mõis, kubermanguvalitsus ja keskvõim).

Suurt huvi äratasid Timo Myllyntause ja Ulrike Plathi ettekanded talurahva näljatoitudest Soomes ja Eestis. Üksmeelselt võeti plaani ise puukoorest tehtud leiva järeleproovimine vähemalt enne *Suvikriisi* projekti lõppu. Mõlemad töögrupi kohtumised olid pikitud aktiivse sotsiaalprogrammiga. Tartus oli kõige meeldejäävam Eesti Rahva Muuseumi külastus; Soomes aga üksikasjalik tutvumine Hyttiälä SMEAR (metsaökosüsteemi-atmosfääri vastasmõjude) uurimisjaamaga, kõige selle juurde kuulus mõnus soome saun.